PIOTR KARDAS

Prawo karne w świetle standardów konstytucyjnych

Prawo karne, obejmujące w ujęciu systemowym regulacje określające podstawy, granice i sposób stosowania publicznego *ius puniendi*, pozostaje w szczególnych relacjach z Konstytucją[1]. Ustawa zasadnicza określa bowiem standardy wyznaczające pożądany poziom gwarancji w sferze prawa karnego[2]. W piśmiennictwie podkreśla się wręcz, że prawo karne powinno być traktowane jako część prawa konstytucyjnego *sensu largo*, bowiem to właśnie Konstytucja określa podstawowe reguły zarówno w zakresie gwarancyjnych, jak i konstrukcyjnych norm tej części systemu prawa[3]. Z uwagi na różnorodne związki prawa karnego, rozumianego systemowo[4], z Konstytucją zamieszczone poniżej rozważania będą się koncentrować wokół zagadnień związanych z konstytucjonalizacją prawa karnego[5], zwłaszcza zaś z bezpośrednim stosowaniem Konstytucji w pro-

---

[1] Zob. szerzej P. Hofmański, P. Kardas, *O systemie prawa karnego procesowego*, [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Zagadnienia ogólne*, t. I. cz. 1, red. P. Hofmański, Warszawa 2013, s. 41 i n.; P. Kardas, *Relacje między prawem karnym materialnym i procesowym*, [w:] *System Prawa Karnego Procesowego…*, s. 578 i n.

[2] Zob. A. Zoll, K*onstytucyjne aspekty prawa karnego*, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 2, *Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011, s. 221 i n.; A. Zoll, *Nowa kodyfikacja karna w świetle Konstytucji*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 1997, nr 2, s. 5 i n.; K. Wojtyczek, *Zasada wyłączności ustawy w sferze prawa represyjnego. Uwagi na gruncie Konstytucji RP*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 1991, nr 1, s. 22 i n.; P. Tuleja, W. Wróbel, *Konstytucyjne standardy prawa karnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, Kraków 1994, s. 255 i n.; P. Cychosz, *Konstytucyjny standard prawa karnego materialnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Kraków 2017, s. 11.

[3] S. Waltoś, *Konstytucja a proces karny*, [w:] *Konstytucyjne podstawy wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych*, Warszawa 1989, s. 68.

[4] Na potrzebę systemowego podejścia do prawa karnego w kontekście konstytucyjnym zwraca się uwagę w piśmiennictwie. Zob. W. Wróbel, *Prawo karne a standardy konstytucyjne*, [w:] *Aktualne problemy i perspektywy prawa karnego*, red. M. Mozgawa, P. Poniatowski, K. Wala, Warszawa 2022, s. 20; P. Wiliński, *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011, s. 19 i n.

[5] Przez konstytucjonalizację prawa karnego rozumie się traktowanie Konstytucji jako jednego z elementów źródeł prawa, określającego podstawowe reguły tej części systemu prawa, w szczególności związane z ochroną praw jednostki. Zob. S. Waltoś, *Konstytucja…*, s. 68 i n.; A. Zoll, *Zasady prawa karnego w konstytucji*, PiP 1997, nr 3, s. 73

cesie jego wykładni i stosowania[6]. Zamieszczone poniżej analizy służyć mają także próbie odpowiedzi na pytanie, czy, a jeśli tak to, w jakim stopniu i w jaki sposób wykorzystywanie Konstytucji w procesie wykładni i stosowania przepisów składających się na system prawa karnego wpłynęło na rozumienie i zawartość treściową poszczególnych postanowień Konstytucji. Innymi słowy, chodzi o poszukiwanie elementów wskazujących na wzajemne przenikanie się Konstytucji i przepisów tworzących system prawa represyjnego w kierunku konkretyzacji reguł i zasad konstytucyjnych[7].

Zagadnienie relacji Konstytucji do norm prawa karnego stanowi niezmiennie przedmiot zainteresowania doktryny i orzecznictwa[8]. Mimo wielości orzeczeń i opracowań poświęconych tej problematyce wskazanie katalogu przepisów Konstytucji mających znaczenie w procesie rekonstrukcji standardów gwarancyjnych nie jest bynajmniej zadaniem łatwym. Przepisy konstytucyjne wyrażające zasady lub reguły, mające znaczenie dla prawa karnego, można katalogować, wykorzystując różnorodne kryteria[9]. W szczególności można odwoływać się do kryterium zawartości treściowej, przyjmując, że przepisy Konstytucji pozwalają się uporządkować w strukturę, której punktem centralnym są regulacje odnoszące się do podstaw odpowiedzialności karnej oraz rudymentarnych zasad procesowych określających tryb i sposób pociągania do tej odpowiedzialności[10]. Takie podejście dominuje w piśmiennictwie – gdzie poszukuje się standardów mających znaczenie dla wyodrębnianych części systemu prawa

---

i n.; B. Nita, *Trybunał Konstytucyjny a proces karny*, Kraków 1999, s. 60 i n.; P. Wiliński, *Proces karny*…, s. 19; M. Królikowski, R. Zawłocki, [w:] *Kodeks karny*, t. I, *Część ogólna. Komentarz do art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021, s. 10 i n.

[6] Zob. szerzej P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności*, Kraków 2003, s. 63 i n. oraz cyt. tam lit. i orzecznictwo.

[7] Przykładem takiego oddziaływania mogą być kwestie związane z rekonstrukcją konstytucyjnej zasady winy czy *lex mitrior agit*. Konstytucyjne zakorzenienie zasad winy i *lex mitrior agit* powiązane jest ściśle z ich funkcją i znaczeniem w prawie karnym, które stopniowo wpływały na sposób odczytywania zasad konstytucyjnych przez TK. Zob. szerzej w tej kwestii W. Wróbel, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003, s. 481 i n.; P. Cychosz, *Konstytucyjny*…, s. 351 i n.

[8] Zob. m.in. B. Nita, *Trybunał*…, s. 60 i n.; P. Wiliński, *Proces karny*..., s. 12 i n.; A. Zoll, *Znaczenie konstytucyjnej zasady podziału władzy dla prawa karnego materialnego*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 2006, nr 2, s. 322 i n.; A. Błachnio-Parzych, *Zbieg odpowiedzialności karnej i administracyjno-karnej jako zbieg reżimów odpowiedzialności represyjnej*, Warszawa 2016, s. 50 i n.

[9] Zob. m.in. T. Sroka, [w:] *Konstytucja RP*, t. I, *Komentarz. Art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1011 i n.; P. Wiliński, P. Karlik, [w:] *Konstytucja RP*…, s. 1049 i n.; L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna a Konstytucja RP*, PiP 1998, nr 9–10, s. 25; J. Warylewski, *Konstytucyjne zasady odpowiedzialności karnej – próba ujęcia porównawczego*, [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, Warszawa–Toruń 2010, s. 177; P. Cychosz, *Konstytucyjny*…, *passim*; P. Tuleja, W. Wróbel, *Konstytucyjne standardy*…, s. 255 i n.

[10] Jest to zatem podejście, w którym zasady i reguły konstytucyjne rekonstruowane są w perspektywie określonych kwestii związanych z podstawami lub trybem pociągania do odpowiedzialności karnej określonymi w kodeksie karnym oraz kodeksie postępowania karnego.

karnego. Bez trudu odnaleźć można prace poświęcone konstytucyjnym standardom gwarancyjnym w prawie karnym materialnym[11] oraz w prawie karnym procesowym[12]. Nieco mniej jednoznaczne jest podejście orzecznicze, w którym zdecydowanie częściej wykorzystywana argumentacja odwołuje się do regulacji mających znaczenie dla obu sfer prawa karnego.

Wiele przepisów Konstytucji, zwłaszcza zamieszczonych w rozdziale II pt. „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela", koduje podstawowe zasady prawa karnego materialnego, prawa karnego procesowego oraz prawa karnego wykonawczego.

Na płaszczyźnie prawa karnego materialnego centralną pozycję zajmuje art. 42 ust. 1 wyrażający zasady: oparcia odpowiedzialności karnej na czynie człowieka, *nullum crimen* oraz *nulla poena sine lege*, *nulla poena sine culpa*[13] – odnoszone do autonomicznie rozumianego na gruncie Konstytucji pojęcia „odpowiedzialność karna" oraz terminu „kara[14]. Na płaszczyźnie prawa karnego procesowego zasadniczą rolę pełni art. 42 ust. 2 i 3, określający zasadę prawa do obrony oraz domniemania niewinności, a także art. 45 ust. 1 wysławiający zasadę prawa do sądu oraz rzetelnego procesu[15].

Zawartość normatywna art. 42 i art. 45 ust. 1 nie pozwala jednak na rekonstrukcję wszystkich zasad i reguł kardynalnych o charakterze gwarancyjnym, przyjmowanych współcześnie jako niezbywalny element paradygmatu w zakresie prawa represyjnego[16]. Dlatego też, choć nie jest to powód wyłączny, przepisy art. 42 oraz art. 45 interpretowane są z uwzględnieniem pozostałych regulacji konstytucyjnych. Rekonstruując konstytucyjne standardy prawa karnego, nie można bowiem zapominać, że instytucjonalna represja stanowiąca wyraz realizacji publicznego *ius puniendi* obejmuje zagadnienia związane zarówno z jej normatywnymi podstawami, granicami i konsekwencjami, jak i kwestie odnoszące się do trybu pociągania do odpowiedzialności, w tym związane z rozmaitymi formami ingerencji w sferę praw i wolności jednostki w związku z prowadzonym postępowaniem karnym, wynikającymi z rozmaitych rozstrzygnięć incydental-

---

[11] P. Cychosz, *Konstytucyjny*…, s. 53 i n.

[12] Zob. m.in. P. Wiliński, *Proces karny*..., s. 12 i n.; A. Sakowicz, *Zasada ne bis in idem w prawie karnym w ujęciu paneuropejskim*, Białystok 2011, *passim*.

[13] Obowiązek oparcia odpowiedzialności karnej w rozumieniu art. 42 ust. 1 Konstytucji na zasadzie winy stanowi konsekwencję stopniowego rozwoju orzecznictwa TK, w którym ostatecznie przyjęto, że „czysto obiektywna odpowiedzialność represyjna wykracza poza standardy stanowienia prawa w państwie prawa". Zasadę winy wyprowadza się z użytego w art. 42 ust. 1 pojęcia „czyn", przyjmując, że odpowiada ono pojęciu zachowania zawinionego. Zob. m.in. wyrok TK z 3.11.2004 r., K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103; wyrok TK z 8.01.2008 r., P 35/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 1; T. Sroka, [w:] *Konstytucja RP*…, s. 1043; P. Cychosz, *Konstytucyjny*..., s. 373 i n. oraz powołane tam orzecznictwo TK.

[14] Zob. szerzej T. Sroka, [w:] *Konstytucja RP*…, s. 1011 i n.

[15] Zob. szerzej P. Wiliński, *Proces karny*…, s. 23 i n.

[16] Pojęcie „prawo represyjne" wykorzystywane jest w orzecznictwie TK na oznaczenie ogółu przepisów, których celem, funkcją lub istotą jest poddanie określonej osoby karze. Trzeba jednak zaznaczyć, że koncepcja „prawa represyjnego" nie jest spójna. Zob. w szczególności P. Wiliński, *Proces karny*…, *passim*; P. Cychosz, *Konstytucyjny*…, *passim;* A. Błachnio-Parzych, *Zbieg odpowiedzialności karnej*…, s. 50 i n.

nych wydawanych przed formalnym przełamaniem domniemania niewinności[17], wreszcie zagadnienia związane z konstytucyjnie zagwarantowanymi wyłącznymi kompetencjami sądów do sprawowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Wszystko to sprawia, że wyodrębnianie na płaszczyźnie konstytucyjnej reguł i zasad dotyczących materii prawa karnego materialnego oraz prawa karnego procesowego, jakkolwiek mocno zakorzenione w piśmiennictwie i orzecznictwie, obok funkcji porządkującej i systematyzującej, może zarazem stwarzać wrażenie, iż sfery konstytucyjnych gwarancji w obu obszarach mają w jakimś zakresie status autonomiczny. W wielu wypadkach separacja prawa materialnego i procesowego może utrudniać rekonstrukcję wzorców konstytucyjnych określających minimalne standardy gwarancyjne[18]. Generuje także pokusę interpretacji tych przepisów Konstytucji, które mają swoje odpowiedniki w kodeksie karnym (np. art. 42 ust. 1 Konstytucji pod względem językowym jest bardzo zbliżony do art. 1 § 1 k.k.; art. 42 ust. 2 językowo jest podobnie ukształtowany jak art. 6 k.p.k., art. 42 ust. 3 nawiązuje do art. 5 k.p.k.), według paradygmatu przyjmowanego w prawie karnym materialnym lub procesowym[19]. Tymczasem przepisy konstytucyjne statuujące standardy gwarancyjne mają samodzielne znaczenie, ich treść nie może być ustalana przez proste odwołanie do znaczenia podobnych przepisów zamieszczonych w ustawach zwykłych, tj. w kodeksie karnym lub w kodeksie postępowania karnego[20].

Konstytucyjne standardy gwarancyjne odnoszą się do prawa karnego postrzeganego systemowo. Zarówno Konstytucja, jak i prawo karne stanowią pewne całości, zaś realizacja zasad gwarancyjnych dokonuje się zawsze w określonym kontekście ustrojowym i procesowym[21]. Ponadto wiele zasad – materialnoprawnych lub procesowych – pozostaje w nierozerwalnych związkach treściowych, funkcjonalnych i systemowych, zaś ich pominięcie stanowiące konsekwencję autonomizacji poszczególnych obszarów prawa karnego na płasz-

---

[17] Szczególnym przykładem jest instytucja tymczasowego aresztowania, skutkująca pozbawieniem wolności uzasadnianym potrzebą realizacji celów procesu karnego.

[18] Trafnie wskazuje W. Wróbel (*Prawo karne*…, s. 20), że „osiągniecie standardu konstytucyjnego nie jest możliwe, jeżeli przedmiotem oceny uczyni się wyłącznie prawo materialne lub wyłącznie prawo procesowe".

[19] Takie podejście dostrzec można w orzecznictwie na gruncie interpretacji pojęcia „odpowiedzialność karna", użytego w art. 42 ust. 1 Konstytucji, gdzie utożsamia się ten zwrot z odpowiedzialnością za przestępstwa. Zob. m.in. P. Sarnecki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2003, s. 2; B. Przybyszewska-Szter, *Wolności i prawa osobiste*, [w:] *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Chmaj, Warszawa 2008, s. 103–104; wyrok NSA z 24.08.2010 r., II GSK 754/09, LEX nr 746128; wyrok SN z 5.01.2005 r., III SK 32/10, LEX nr 824312; wyrok TK z 4.07.2002 r., P 12/01, OTK-A 2002, nr 5, poz. 50. Krytycznie o tym podejściu J. Majewski, *O wybranych pojęciach odpowiedzialności karnej*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, W. Wróbel, T. Sroka, Warszawa 2012, s. 324 i n.

[20] Zob. M. Sławiński, *Konstytucyjne uwarunkowania zasady nullum crimen sine lege – uwaga na marginesie wykładni art. 42 ust. 1 Konstytucji RP*, [w:] *Nullum crimen sine lege*, red. I Sepioło, Warszawa 2013, s. 33 i n.; T. Sroka, [w:] *Konstytucja RP*…, s. 1011; J. Majewski, *O wybranych pojęciach*…, s. 324 i n.

[21] W. Wróbel, *Prawo karne*…, s. 20.

czyźnie konstytucyjnej musi prowadzić do zafałszowań i błędów. Wystarczy wskazać, że rudymentarna dla prawa materialnego zasada dostatecznej i zarazem względnej określoności kary przewidzianej za przestępstwo w przepisie typizującym zasadza się na wyłącznej kompetencji sądu do sprawowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, zakładającej zasadę indywidualizacji kary. W konsekwencji za naruszającą konstytucyjny standard gwarancyjny uznaje się ideę kar bezwzględnie oznaczonych – z uwagi na pozbawienie sądu konstytucyjnej kompetencji do wymierzania sprawiedliwości w indywidualnych sprawach[22]. W tym zakresie istotną rolę przy rekonstrukcji właściwego wzorca konstytucyjnego odgrywa z jednej strony art. 42 ust. 1 wyrażający zasadę *nulla poena sine lege*, z drugiej – art. 175 ust. 1 przesądzający, że wymiar sprawiedliwości sprawują sądy. Pominięcie drugiego ze wskazanych przepisów powoduje, że zasada względnej określoności kar przewidzianych za przestępstwo pozbawiona jest jednego z istotnych elementów.

Stąd też, nie negując przydatności wyodrębniania autonomicznych konstytucyjnych standardów gwarancyjnych w zakresie prawa karnego materialnego oraz prawa karnego procesowego, z perspektywy konstytucyjnej uzasadnione jest podejście systemowe, relacjonujące standardy konstytucyjne do szeroko (systemowo) rozumianego prawa karnego we wszystkich kontekstach i aspektach związanych z rozstrzyganiem kwestii odpowiedzialności. Trafnie wskazuje się w piśmiennictwie, że z konstytucyjnego punktu widzenia materialny czy procesowy charakter norm gwarancyjnych nie ma zasadniczego znaczenia. Nie stanowi także istotnego kryterium definicyjnego. Wiele norm gwarancyjnych, mających materialnoprawny charakter, pozostaje w bezpośrednim związku z procesem karnym – relacja ta ma z oczywistych względów charakter zwrotny[23].

Szerokie spektrum problemów wykładniczych w prawie karnym sprawia, że znaczenie Konstytucji nie ogranicza się do tych jej przepisów, które wprost odnoszą się do prawa karnego w ujęciu materialnoprawnym lub proceduralnym. Kluczowe z perspektywy prawa karnego, ujmowanego systemowo, przepisy art. 42 i art. 45 Konstytucji uzupełniane są w zakresie odnoszącym się do rudymentarnych zasad prawa karnego przez art. 2 w odniesieniu do rekonstrukcji zasady *lex severior retro non agit* oraz art. 2, art. 45 ust. 1 i art. 45 ust. 2 w odniesieniu do zasady *ne bis in idem*[24]. Są interpretowane w kontekście wyrażonej w art. 30 Konstytucji zasady ochrony godności człowieka, art. 31 ust. 1 i 2 w zakresie ochrony wolności, art. 32 określającego zasadę równości[25], art. 40 określającego zakaz tortur i nieludzkiego traktowania, art. 41 w zakresie ochrony wolności i nietykalności osobistej oraz zasady humanitarnego traktowania, art. 43 i art. 44 – statuujących szczególne zasady przedawnienia określonej kategorii

[22] Zob. W. Wróbel, *Prawo karne…*, s. 14; E. Łętowska, *Kara za zabójstwo kwalifikowane – problematyka konstytucyjna*, PiP 2006, nr 10, s. 21 i n.; A. Sakowicz, *Sankcja bezwzględnie oznaczona (uwagi krytyczne na tle art. 148 § 2 k.k.*, PiP 2006, nr 5, s. 18 i n.

[23] Zob. P. Wiliński, *Proces karny…*, s. 31–32.

[24] O ile zasada pierwsza ma materialnoprawny charakter, o tyle druga zasadniczo związana jest ze sferą proceduralną. Zob. P. Cychosz, *Konstytucyjny…*, s. 187 i n.

[25] Zob. szerzej P. Kardas, A. Kardas, *Zasada równości w prawie karnym. Zarys problematyki*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2019, nr 1, s. 5 i n. oraz powołana lit. i orzecznictwo.

przestępstw, przewidzianych w art. 46 ograniczeń i gwarancji w zakresie przepadku, art. 47 i art. 51 w sferze związanej z gwarancjami prywatności, art. 49 w zakresie tajemnicy komunikowania się, art. 50 gwarantującego nienaruszalność mieszkania, art. 52 w zakresie gwarancji wolności poruszania się, art. 54 i 61 w sferze ochrony prawa do informacji, art. 55 w obszarze gwarancji ekstradycyjnych, art. 64 w zakresie ochrony praw majątkowych, art. 65 ust. 1 w obszarze wolności wykonywania zawodu, art. 77 określającego prawo do odszkodowania za szkodę wyrządzoną niezgodnie z prawem przez działanie organów władzy publicznej. Istotne znacznie w procesie rekonstrukcji konstytucyjnych wzorców prawa represyjnego odgrywają także: art. 10 statuujący zasadę podziału władzy[26], art. 2 statuujący zasadę demokratycznego państwa prawnego, art. 78 statuujący prawo do zaskarżania orzeczeń wydanych w pierwszej instancji, art. 79 określający prawo do skargi konstytucyjnej, art. 175 ust. 1 wyrażający zasadę sprawowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych przez sądy, art. 176 ust. 1 określający zasadę co najmniej dwuinstancyjnego postępowania sądowego, art. 178 ust. 1 statuujący zasadę niezawisłości sędziów, art. 31 ust. 3 wyrażający zasadę proporcjonalności jako klauzuli limitującej możliwość ingerencji w sferę praw i wolności jednostki. Dla rekonstrukcji wzorców konstytucyjnych w sferze prawa karnego znaczenie mają także przepisy art. 87–92 dotyczące źródeł prawa, przepisy art. 228–234 regulujące kwestie stanów nadzwyczajnych[27]. Powyższe wyliczenie z oczywistych względów nie jest wyczerpujące[28].

Wszelkie poszukiwania konstytucyjnych standardów gwarancyjnych muszą uwzględniać przepisy statuujące podstawowe zasady ustrojowe, określające zasady tworzenia i funkcjonowania sądów jako organów władzy publicznej uprawnionych do wymierzenia sprawiedliwości, a także zasadę podziały władzy i legalizmu[29].

Dekodowane z przepisów konstytucyjnych wzorce odgrywają rolę w czterech zasadniczych kontekstach. Określają konstytucyjne standardy stanowienia prawa karnego w zakresie podstawy, uzasadnienia i limitowania kryminalizacji. Są wzorcem oceny konstytucyjności przepisów w ramach akceptowanego systemu kontroli konstytucyjności prawa[30]. Stanowią element rekonstrukcji norm składających się na system prawa karnego w procesie wykładni i stosowania

---

[26] Zob. A. Zoll, *Znaczenie*…, s. 324 i n.

[27] Zob. W. Wróbel, *Prawo karne*…, s. 12 i n.

[28] Zob. m. in. zestawienie przepisów Konstytucji stanowiących przedmiot analiz P. Wilińskiego, *Proces karny*…, s. 23 i n. oraz cyt. tam lit. i orzecznictwo. Por. też P. Cychosz, *Konstytucyjny*…, *passim*; A. Błachnio-Parzych, *Zbieg odpowiedzialności karnej*…, s. 50 i n.

[29] Zob. W. Wróbel, *Prawo karne*…, s. 14 i n.

[30] W kontekście powyższej funkcji nie ma większego znaczenia to, czy akceptuje się czy też kontestuje mieszany model kontroli konstytucyjności prawa. Także w razie odrzucenia możliwości odmowy zastosowania przez sąd niezgodnego z Konstytucją przepisu Konstytucja określa wzorce stanowiące podstawę oceny dokonywanej przez sąd. Zob. w tej kwestii m.in. B. Nita, *Bezpośrednie stosowanie konstytucji a rola sądów w ochronie konstytucyjności prawa*, PiP 2002, nr 9, s. 36 i n.; M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017, s. 480 i n. oraz cyt. tam lit. i orzecznictwo.

prawa przez uprawnione organy, w szczególności sądy. Wreszcie bywają samoistną podstawą ochrony praw i wolności jednostki. W każdym ze wskazanych aspektów podstawowe znaczenie ma zasada nadrzędności i bezpośredniego stosowania Konstytucji.

Tak rozumiana konstytucjonalizacja prawa karnego związana jest z wyrażoną w art. 8 zasadą nadrzędności i bezpośredniego stosowania Konstytucji. Na przestrzeni ostatnich kilku lat z dużą intensywnością powrócono do koncepcji bezpośredniego stosowania Konstytucji z uwzględnieniem aspektu walidacyjnego[31]. Renesans w tym zakresie zasadniczo łączył się z koncepcją tzw. mieszanego modelu kontroli konstytucyjności prawa, postrzeganego jako narzędzie umożliwiające badanie przez sąd w jednostkowych przypadkach zgodności norm rekonstruowanych z przepisów ustawowych z zasadami i regułami konstytucyjnymi, w razie zaś przesądzenia niedających się usunąć w procesie wykładniczym sprzeczności, wykorzystywania mechanizmu walidacyjnego umożliwiającego sądowi odmowę zastosowania przepisów, których z Konstytucją nie da się pogodzić[32]. Mimo rozmaitych kontrowersji związanych z tą koncepcją stosowania Konstytucji przez sądy analizy dotyczące tego aspektu bezpośredniego stosowania Konstytucji bez wątpienia przyczyniły się do zwiększenia roli i znaczenia ustawy zasadniczej w procesie wykładni i stosowania prawa karnego. Nawet kwestionując możliwość odmowy stosowania niezgodnego z Konstytucją przepisu przez sąd, przyjmuje się, że podstawowym zadaniem sądów stosujących prawo karne jest uzyskanie takiego rezultatu czynności interpretacyjnych, który w indywidualnej sprawie najpełniej realizuje zasady i wartości konstytucyjne[33].

Konstytucja w procesie wykładni i stosowania prawa karnego wykorzystywana jest na wiele różnych sposobów[34], opierających się na założeniu, że niezbywalnym elementem wymierzania sprawiedliwości przez sądy jest uprawnienie i obowiązek do ustalenia, czy w jednostkowym przypadku normatywna podstawa stosowania represji spełnia wymogi określone na poziomie konstytucyjnym[35]. Realizacja tej powinności nierozerwalnie związana jest z uprawnieniami i obowiązkami sądu do bezpośredniego stosowania Konstytucji w procesie wykładni i stosowania prawa karnego, a więc także wykorzystywania z odpowiednimi ograniczeniami możliwości odmowy zastosowania sprzecznego z Konstytucją aktu prawnego, zarówno niższego rzędu, jak i w pewnych układach mającego status ustawy[36].

---

[31] Zob. szerzej M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia*…, s. 481 i n.

[32] Szerzej M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia*…, s. 496 i n.

[33] W. Wróbel, *Prawo karne*…, s. 20.

[34] Zob. m.in. A. Bator, *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, PiP 2006, nr 10, s. 96 i n.; K. Gonera, E. Łętowska, *Odroczenie utraty mocy niekonstytucyjnej normy i wznowienie postępowania po wyroku Trybunału Konstytucyjnego*, PiP 2008, nr 6, s. 6 i n.; P. Kardas, *Rozproszona kontrola konstytucyjności prawa w orzecznictwie Izby Karnej Sądu Najwyższego oraz sądów powszechnych jako przejaw sędziowskiego konstytucyjnego posłuszeństwa*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2019, nr 4, s. 7 i n.; M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia*…, s. 480 i n.

[35] Zob. B. Nita, *Bezpośrednie*…, s. 36 i n.

[36] Zob. szerzej opracowania zamieszczone w pracy *Sądownictwo konstytucyjne. Teoria i praktyka*, t. II, red. M. Granat, Warszawa 2019.

Konstytucja postrzegana jest w powyższym kontekście jako jedno ze źródeł, z którego rekonstruowane są normy: sankcjonowana, sankcjonująca i kompetencyjna[37]. Traktowana jest jako: rezerwuar przesłanek argumentacyjnych, katalog uporządkowanych w sposób hierarchiczny wartości, zbiór reguł i dyrektyw interpretacyjnych i kolizyjnych[38], źródło normatywnych przesłanek limitujących ingerencję władzy publicznej w sferę praw i wolności jednostki w związku ze stosowaniem *ius piuniendi*. Powszechnym paradygmatem w nauce prawa karnego jest wykorzystywanie argumentacji z poziomu konstytucyjnego. Uwzględnienie konstytucyjnych reguł i zasad gwarancyjnych w procesie wykładni i stosowania prawa karnego służyć ma rekonstrukcji wzorców uwzględniających w najwyższym stopniu konstytucyjną aksjologię. Konstytucja bywa wykorzystywana nie tylko jako jedno ze źródeł rekonstrukcji norm, ale także jako bezpośrednia podstawa rozstrzygnięć dotyczących kwestii proceduralnych[39].

Wykorzystywanie Konstytucji w procesie wykładni i stosowania prawa karnego obejmuje wszystkie znane sposoby realizacji zasady jej bezpośredniego stosowania, tj. wykładnię prokonstytucyjną, wykładnię w zgodzie z Konstytucją, współstosowanie oraz samoistne stosowanie Konstytucji[40]. W tym kontekście walidacyjne stosowanie Konstytucji jako podstawy odmowy stosowania w jednostkowym przypadku przepisów niedających się wykładniczo pogodzić z ustawą zasadniczą jest tylko jednym z przejawów wykorzystywania jej w procesie rekonstrukcji norm składających się na system prawa karnego.

Na płaszczyźnie podstaw odpowiedzialności znaczenie Konstytucji można ujmować syntetycznie w formie zasady, zgodnie z którą przypisanie odpowiedzialności karnej za przekroczenie określonego zakazu lub niedopełnienie nakazu wymaga ustalenia, że *in concreto* zakaz lub nakaz oraz normatywne podstawy sankcjonowania jego przekroczenia spełniają wymogi określone na poziomie konstytucyjnym, konwencyjnym i ustawowym[41]. Na płaszczyźnie sposobu proceduralnej znaczenie Konstytucji sprowadza się do wymogu takiej wykładni i stosowania prawa procesowego, która gwarantuje dochowanie standardu rzetelności procesu.

Konstytucjonalizacja procesu wykładni i stosowania przepisów prawa karnego doprowadziła do wypracowania licznych standardów, w szczególności: zasady sprawowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych przez sądy; zasady wyłączności ustawowej oraz dostatecznej określoności w stanowieniu norm prawa karnego; zasady *ne bis in idem*; zasady *lex severior retro non agit* powiązanej z regułą *lex mitrior agit*[42]; indywidualizacji odpowiedzialności kar-

---

[37] Co do sposobu dekodowania tych norm z uwzględnieniem aspektów proceduralnych i wykonawczych zob. szerzej M. Dąbrowska-Kardas, *Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej kodeksu karnego*, Warszawa 2012, s. 23 i n.

[38] Zob. szerzej opracowania zamieszczone w pracy *Sądownictwo konstytucyjne…*, *passim.*

[39] Zob. postanowienie SA we Wrocławiu z 22.02.2017 r., II AKz 70/17, LEX nr 2250041.

[40] Zob. m.in. wyrok SA we Wrocławiu z 27.04.2017 r., II AKa 213/16, LEX nr 2292416.

[41] Wyrok SN z 18.01.2022 r., I KK 171/21, OSNK 2022, nr 2, poz. 7.

[42] Jakkolwiek konstytucyjne zakorzenienie zasady *lex mitrior agit* nie jest oczywiste, przyjmuje się, że nakaz stosowania ustawy względniejszej znajduje oparcie przede

nej, konkretyzowanej przez zasadę odpowiedzialności za własny czyn, indywidualizacji winy, proporcjonalności i *ultima ratio* prawa karnego; zasady społecznej naganności czynu poddanego sankcji karnej.

Znaczenie Konstytucji w procesie wykładni i stosowania prawa karnego ujawnia się na wielu płaszczyznach, w szczególności w sferze: a) aksjologicznych podstaw odpowiedzialności karnej; b) teoretycznych podstaw odpowiedzialności karnej w zakresie konstrukcji modelowych odzwierciedlanych przez określone regulacje ustawowe; c) koncepcji kryminalno-politycznych; d) funkcji prawa karnego oraz dopuszczalności funkcjonowania regulacji zwiększających autonomię decyzją stron konfliktu wywołanego przez przestępstwo; e) wykorzystywania prawa karnego jako instrumentu umożliwiającego skuteczne zarządzanie konfliktem z aktywnym udziałem sprawcy i ofiary[43]; f) wykorzystywania prawa karnego jako instrumentu zarządzenia przez instytucjonalną represję realizowaną w oparciu o paternalistyczny model przez władzę publiczną; g) możliwości wykorzystywania prawa karnego w zakresie reagowania na zachowania stanowiące przekroczenie norm sankcjonowanych wobec podmiotów konwencjonalnych (zagadnienie tzw. odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych); h) zagadnień eksterytorialnego stosowania prawa karnego, w szczególności odpowiedzialności za czyny popełnione za granicą[44]; i) problematyki związanej z odpowiedzią prawa karnego na proces cyfryzacji oraz wirtualizacji w kontekście modyfikacji podstaw i charakteru reakcji na przestępstwo[45].

W zakresie aksjologicznych podstaw prawa karnego szczególne znaczenie ma zasada powiązania odpowiedzialności karnej z czynem, subsydiarności prawa karnego oraz respektowania wskazań wynikających z zasady proporcjonalności w obszarze jego stanowienia i stosowania. Konstytucja wyznacza nieprzekraczalne w demokracji konstytucyjnej granice odpowiedzialności represyjnej, które muszą być określone w ustawie z zachowaniem zasady dostatecznej określoności typu czynu zabronionego i przewidzianej za niego kary. W tym obszarze znaczącą rolę pełni koncepcja wykładni w zgodzie z Konstytucją i wykładni prokonstytucyjnej. Akcentując różnice w obu modelach wykorzystywania Konstytucji w procesie wykładni, przyjmuje się, że wykładnia prokonstytucyjna jest instrumentem umożliwiającym sądowi uadekwatnianie przepisów odnoszących się do odpowiedzialności karnej w sposób odpowiadający aksjologii konstytucyjnej, pozwalający na właściwe ważenie wartości, a także uwzględnienie zasady subsydiarności prawa karnego. Istotną rolę w tym procesie odgrywa możliwość wykorzystywania w ramach wykładni konstytucyjnej zasady proporcjonalności, umożliwiającej z jednej strony właściwe wyznaczenie pola kryminalizacji,

---

wszystkim w zasadzie proporcjonalności oraz poprzez powiązanie z zasadą sprawiedliwości materialnej oraz gwarancjami niearbitralnego stosowania regulacji prawnokarnych z zasady państwa prawnego. Zob. szerzej wyrok TK z 10.07.2000 r., SK 21/99, OTK ZU 2000, nr 5, poz. 835, W. Wróbel, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003, s. 481 i n.; P. Cychosz, *Konstytucyjny*…, s. 238 i n. oraz powołana tam lit. i orzecznictwo.

[43] Zob. P. Kardas, *Zarządzanie konfliktem*, Kraków 2019, s. 12 i n.

[44] Zob. D. Zając, *Odpowiedzialność karna za czyny popełnione za granicą*, Kraków 2017, s. 127 i n.

[45] Zob. K. Mamak, *Filozofia karania na nowo*, Kraków 2021, s. 23 i n.

z drugiej – określenie jej konsekwencji w konkretnym przypadku. Wykładnia prokonstytucyjna, umożliwiając realizację konstytucyjnej aksjologii w jednostkowych aktach stosowania prawa, nie łączy się z problematyką walidacyjną[46]. Jest zatem wolna od zarzutu dokonywania przez sądy korekty obowiązującego prawa w ramach procesu wykładni. Funkcję uzupełniającą pełni wykładnia w zgodzie z Konstytucją[47]. Ten sposób bezpośredniego stosowania ustawy zasadniczej wiąże się z aspektem walidacyjnym[48]. Prowadzi bowiem do swoistej korekty zakresu zastosowania lub normowania normy w związku z określonymi regułami lub zasadami konstytucyjnymi. W ten sposób dochodzi do zawężenia zakresu norm określających podstawy odpowiedzialności karnej oraz skutki jej przypisania. Dekodowane z Konstytucji standardy stanowią jedną z podstaw rozstrzygania dylematów związanych z teoretycznym kontekstem wykładni przepisów prawa karnego, w szczególności kolizji modeli zasad prawa karnego. Wykorzystanie konstytucyjnej hierarchii wartości, uwzględnienie zasady ochrony dobra jako uzasadnienia i granic kryminalizacji, wzięcie pod uwagę zasady proporcjonalności we wszystkich jej aspektach stanowi podstawę wyborów dokonywanych w procesie wykładni. W ten sposób poszukuje się formuły umożliwiającej właściwe wyważenie zasady subsydiarności (kryminalizacji i stosowania prawa karnego), zasady ochrony wartości konstytucyjnych (dóbr prawnych) oraz wykładni otwartej na interes pokrzywdzonego. Jak wskazuje się w piśmiennictwie, powyższe zasady mogą stanowić pryzmat dla odczytywania roli, jaka w tworzeniu i stosowaniu prawa karnego przypada normom, zasadom i wartościom konstytucyjnym, w szczególności zaś wyrażanym w nich wolnościom i prawom człowieka. Podobną funkcję standardy konstytucyjne odgrywają w procesie wyważania paradygmatów prawa karnego oraz sposobów realizacji funkcji ochronnej i gwarancyjnej. Regulacje konstytucyjne umożliwiają zrównoważenie tych paradygmatów w procesie wykładni i stosowania prawa karnego[49].

W przestrzeni źródeł określających podstawy odpowiedzialności karnej, w tym w szczególności granic przekazywania kompetencji do stanowienia norm władzy wykonawczej w drodze delegacji ustawowej, zasada wyłączności ustawy oraz zasada dostatecznej określoności typu czynu zabronionego, powiązane z konstytucyjnymi regułami stanowienia prawa, służą do wyznaczania granic represji z uwzględnieniem konstytucyjnych i konwencyjnych standardów odpowiedzialności karnej[50].

Konstytucyjne standardy gwarancyjne mają zastosowanie do wszystkich przepisów (regulacji) określających podstawy odpowiedzialności karnej w rozumieniu konstytucyjnym. Przyjmuje się, że odpowiedzialnością karną w rozumieniu art. 42 ust. 1 Konstytucji jest każdy rodzaj odpowiedzialności, który realizuje

---

[46] To podejście wykładnicze traktowane jest jako odmiana współstosowania konstytucji i ustaw. Zob. M. Królikowski, R. Zawłocki, [w:] *Kodeks karny*…, s. 8–9.

[47] Szerzej co do analizy orzeczeń opartych na bezpośrednim stosowaniu Konstytucji RP zob. M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia*..., s. 658 i n.

[48] Zob. M. Królikowski, R. Zawłocki, [w:] *Kodeks karny*…, s. 8–9.

[49] Zob. M. Królikowski, R. Zawłocki, [w:] *Kodeks karny*…, s. 10–11.

[50] Zob. wyrok SN z 18.01.2022 r., I KK 171/21, OSNK 2022, nr 2, poz. 7.

funkcję represyjną[51]. Pojęcie odpowiedzialności karnej ma zatem na gruncie konstytucyjnym szerszy zakres znaczeniowy niż na gruncie ustaw zwykłych[52]. Z takim rodzajem odpowiedzialności mamy do czynienia wówczas, gdy wobec sprawcy stosowane będą kary w rozumieniu art. 42 ust. 1. Podstawowym kryterium wyróżniania odpowiedzialności karnej jest na gruncie konstytucyjnym funkcja i stosowanie środków prawnych mających na celu ograniczenie praw lub wolności konstytucyjnych. Decydujące znaczenie ma rozstrzygniecie, czy głównym celem określonej regulacji jest represja. W konsekwencji stosowanie standardów gwarancyjnych rozciąga się na wszelkie rodzaje odpowiedzialności karnej w rozumieniu art. 42 ust. 1. Zarazem konstytucyjne standardy prawa karnego nie mają charakteru absolutnego i mogą podlegać ograniczeniom, jednak nie mogą one prowadzić do całkowitego wyłączenia stosowania reguł szczegółowych wyrażonych w art. 42 ust. 1 interpretowanym z uwzględnieniem pozostałych przepisów konstytucyjnych mających znaczenie dla rekonstrukcji standardów gwarancyjnych. Jakkolwiek nie istnieje niezmienny i tożsamy co do zawartości treściowej standard gwarancyjny, to jednak niezbędne jest zachowanie minimum gwarancji związanych ze stosowaniem represji w oparciu o władztwo publiczne[53]. Przesądza to, że gwarancje, które przysługują podmiotowi w przypadku odpowiedzialności karnej (*sensu stricto*), a wskazane w art. 42 ust. 1 Konstytucji, „(…) przysługują także w razie odpowiedzialności dyscyplinarnej, za wykroczenia, odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary oraz w przypadku odpowiedzialności za kłamstwo lustracyjne”[54].

Można zatem twierdzić, że konstytucyjne wymogi związane z odpowiedzialnością karną, w szczególności, choć nie wyłącznie, standardy określone w art. 42 i art. 45 Konstytucji, należy odnosić do wszystkich przepisów, których celem jest poddanie obywatela jakiejś formie ukarania czy sankcji[55]. O tym, czy z perspektywy konstytucyjnej mamy do czynienia z odpowiedzialnością karną, a w konsekwencji z wymogiem spełnienia przewidzianych w Konstytucji standardów gwarancyjnych, decyduje nie tyle formalny status przepisów określających podstawy odpowiedzialności i zaliczenie ich przez ustawodawcę do określonego działu prawa (np. administracyjnego), ani też to, w jakiej procedurze i jaki organ orzeka o odpowiedzialności, ile represyjny cel i funkcja orzekanych sankcji. Słuszne jest stanowisko TK, który uznał, że „zasadnicze znaczenie ma nie tyle jednoznaczne «nazwanie» postępowania, z którym mamy do czynienia na gruncie ustawy, ile stwierdzenie, czy wobec charakteru zawartych w niej norm prawnych, istnieje konieczność zastosowania w ramach tego postępowania gwarancji konstytucyjnych dotyczących odpowiedzialności karnej”[56]. Pozwala to konstatować, że standardy gwarancyjne, rekonstruowane nie tylko z art. 42, ale

---

[51] Zob. T. Sroka, [w:] *Konstytucja…*, s. 1011 i n.; A. Błachnio-Parzych, *Zbieg odpowiedzialności karnej…*, s. 50 i n.

[52] Zob. wyrok TK z 3.11.2004 r., K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103.

[53] T. Sroka, [w:] *Konstytucja…*, s. 1020–2021; J. Majewski, *O wybranych pojęciach…*, s. 312 i n.; wyrok TK z 13.05.2008 r., P 50/07, OTK-A 2008, nr 4, poz. 58.

[54] Wyrok TK z 2.04.2015 r., P 31/12, OTK-A 2015, nr 4, poz. 44.

[55] Zob. J. Majewski, *O wybranych pojęciach…*, s. 327 i n.

[56] Wyrok TK z 3.11.2004 r., K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103.

także z pozostałych wymienionych powyżej przepisów Konstytucji, mają zastosowanie do każdego materialnie represyjnego postępowania, w którego ramach orzekane mogą być kary w rozumieniu konstytucyjnym.

Powiązanie gwarancji konstytucyjnych z pojęciem odpowiedzialności karnej wykorzystanym w treści art. 42 ust. 1 Konstytucji oraz model interpretacji szczegółowych reguł i zasad gwarancyjnych, wykorzystujący wiele innych przepisów ustawy zasadniczej, przesądza, że istotną rolę w procesie konstytucjonalizacji prawa karnego odgrywa określone w art. 45 ust. 1 Konstytucji prawo do sądu, rozumiane jako prawo do sądowego wymiaru sprawiedliwości, obejmującego merytoryczne rozstrzygnięcie kwestii odpowiedzialności karnej lub innych zagadnień związanych z prawami lub obowiązkami danego podmiotu, których natura wyklucza arbitralność decydowania o sytuacji prawnej podmiotu.

Prawo karne odegrało znaczącą rolę w zakresie konkretyzacji konstytucyjnych zasad: prawa do sądu właściwego, niezależności sądu oraz niezawisłości i bezstronności sędziów. To właśnie z uwagi na konsekwencje przypisania odpowiedzialności karnej szczególne znaczenie mają kwestie sprawowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych przez niezależne sądy, konstytuowane przez niezawisłych i bezstronnych sędziów. Prowadzone w tym zakresie analizy miały na celu rekonstrukcję modelu instytucjonalnych gwarancji konstytucyjnego prawa do właściwego, niezależnego, niezawisłego i bezstronnego sądu jako wzorca wyznaczającego proceduralne gwarancje obiektywizmu orzekania w sprawach karnych[57]. Zasadniczym przedmiotem rozważań były przepisy art. 45 ust. 1 i art. 178 ust. 1 Konstytucji w zakresie dotyczącym relacji między konstytucyjnymi zasadami: bezstronności, niezależności i niezawisłości, analizowanymi w kontekście podstaw odpowiedzialności karnej oraz trybu i sposobu prowadzenia postępowania. Efektem prac badawczych karnistów było wypracowanie koncepcji dwuaspektowej natury zasady bezstronności. Bezstronność sędziego, jako jedna z konstytucyjnych gwarancji prawa do rozpoznania sprawy przez niezależny sąd składający się z niezawisłych i bezstronnych sędziów, obejmuje w tym ujęciu dwa elementy: instytucjonalny oraz personalno-proceduralny. Pierwszy element stanowi warunek elementu drugiego[58].

Dwuaspektowa struktura bezstronności pozwala traktować to pojęcie na gruncie prawa karnego jako syntetyczne ustawowe określenie jednego z podstawowych warunków konstytucyjnego, konwencyjnego i unijnego prawa do sądu, rzetelności procesu i sprawiedliwości rozstrzygnięcia[59]. Zagwarantowanie instytucjonalnych warunków bezstronności należy zatem do podstawowych obowiązków sędziego. W perspektywie konstytucyjnego, konwencyjnego i unijnego prawa do sądu po stronie obywatela przyjmuje postać roszczenia, by wyniesiona przed sąd sprawa rozpoznana została bezstronnie. W perspektywie obywatelskiej tak rozumiana bezstronność powiązana z zasadą zaufania do państwa i stanowio-

---

[57] Zob. m.in. *Bezstronność sędziego w sprawach karnych w świetle zarzutu wadliwości jego powołania*, red. P. Wiliński, R. Zawłocki, Warszawa 2022.

[58] Zob. uchwała składu połączonych Izb: Cywilnej, Karnej oraz Pracy i Ubezpieczeń Społecznych SN z 23.01.2020 r., BSA I-4110-1/20, s. 28–29.

[59] W. Jasiński, [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. III, cz. 2, *Zasady procesu karnego*, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 1239.

nego przez nie prawa tworzy podstawę oczekiwania, że w zakresie ustrojowym, instytucjonalnym i socjalnym system prawa zostanie tak ukształtowany, aby umożliwiał realizację zasady bezstronności przez powołanych do pełnienia czynności orzeczniczych sędziów. Bezstronność jest ściśle powiązana z roszczeniem do słuszności prawa i sprawiedliwości rozstrzygnięcia[60]. Obejmuje oba aspekty: instytucjonalny, tworzący gwarancje dla pełniących funkcje orzecznicze sędziów umożliwiających formułowanie roszczenia o bezstronność oraz stwarzających możliwość realizacji tej zasady, oraz personalno-procesowy, odnoszący się do indywidualnych, personalno-osobistych okoliczności sprawy mogących mieć wpływ na spełnienie tego wymogu. Ujęcie to nawiązuje do prezentowanego w orzecznictwie unijnym i europejskim szerokiego rozumienia bezstronności sędziego, stanowiącego podstawę do twierdzenia, że niedochowanie standardów niezależności i niezawisłości w procedurze powołania sędziego na pełnione stanowisko tworzy domniemanie braku bezstronności w rozpatrywanych przez niego indywidualnych sprawach[61].

Niezależność i niezawisłość tworzą podstawy instytucjonalne oczekiwania bezstronności w działalności orzeczniczej konkretnego sędziego. Są elementem normatywnego kontekstu, w którego ramach możliwe jest formułowanie wymagania bezstronności sędziego w danej sprawie. Tylko bowiem w systemie spełniającym instytucjonalne przesłanki niezależności i niezawisłości odpowiadające standardowi dekodowanemu z art. 45 ust. 1 i art. 178 ust. 1 Konstytucji, art. 6 ust. 1 EKPC oraz art. 47 KPP możliwe jest formułowanie oczekiwania i wymogu zachowania minimalnego standardu bezstronności przez sędziego w danej sprawie[62].

Podsumowując, należy stwierdzić, że analizy w zakresie prawa karnego w pewnym zakresie wpływały na rekonstrukcję konstytucyjnych standardów gwarancyjnych. Oddziaływanie w tym zakresie można dostrzec zarówno w odniesieniu do podstawowych konstrukcji konstytucyjnych określających zasadnicze standardy prawa karnego, w tym pojęcia odpowiedzialności karnej, rozumienia zasady winy, wymogów związanych z zasadami *ne bis in idem* czy *lex severior retro non agit i lex mitrior agit*, jak i w zakresie elementów związanych z proceduralną obudową tych gwarancji, zwłaszcza zaś zasadą sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez sądy. Z drugiej strony analizy karnistyczne są silnie powiązane z argumentacją odnoszącą się do reguł i zasad konstytucyjnych. Wykorzystywanie Konstytucji w procesie wykładni i stosowania przepisów

---

[60] Zob. szerzej T. Gizbert-Studnicki, A. Dyrda, A. Grabowski, *Metodologiczne dychotomie. Krytyka pozytywistycznych teorii prawa*, Warszawa 2016, s. 404 i n. oraz cyt. tam lit.

[61] Co do możliwych sposobów objaśniania konsekwencji wynikających z wadliwego powołania na urząd sędziego zob. opracowania zamieszczone w zbiorze *Bezstronność sędziego w sprawach karnych w świetle zarzutu wadliwości jego powołania*, red. P. Wiliński, R. Zawłocki, Warszawa 2022.

[62] Zob. szerzej R. Dworkin, *Biorąc prawa poważnie*, Warszawa 1998, s. 190 i n. Zob. też uwagi zamieszczone w końcowej części uzasadnienia postanowienia SN z 3.11.2021 r. (KO 86/21, LEX nr 3251718), w którym stwierdzono, że „nie da się wykluczyć, że w takim wypadku rozstrzygnięcie sędziego byłoby obiektywne, jednak samo orzekanie w takim układzie faktycznym, dla postronnego obserwatora, a także z punktu widzenia strony, naruszałoby zaufanie do wymiaru sprawiedliwości".

składających się na system prawa karnego ujawnia dwukierunkowe, wzajemne i zwrotne oddziaływanie, prowadzące z jednej strony do konkretyzacji reguł i zasad konstytucyjnych, z drugiej – do konstytucyjnego uadekwatnienia norm prawa karnego. W przypadku Konstytucji prawo karne jest jednym z czynników stanowiących podstawę konkretyzacji treści zasad i reguł konstytucyjnych. W przypadku prawa karnego Konstytucja stanowi podstawowy czynnik ograniczający i racjonalizujący podstawy, zakres i charakter represji.

Repressive Law in the Light of Constitutional Standards

The study contains analyses relating to the mutual relations between the Constitution and the systemically understood criminal law. In particular, it is an expression of a search for an answer to the question to what extent and to what degree the use of the constitution in the process of interpretation of criminal law affects the concretization and adjustment of constitutional rules and principles. The considerations are based on the listing of constitutional provisions that are important in the process of reconstructing the constitutional guarantee standards of criminal law. The indication that the provisions of the constitution which refer to systemic principles are also important in this respect is the basis for the thesis that on the constitutional plane there is no justification for separating substantive and procedural law. As a consequence, constitutional standards of criminal law should be treated in a systemic manner. The reconstruction of constitutional rules and principles for the purposes of criminal law in many cases leads to expressing the constitutional guarantee standards in more detail. A look at the constitution from the perspective of criminal law highlights a number of issues, resulting in fleshing out with more detail and, to some extent, modifying the contents and the scope of application of constitutional guarantee standards. Thus, the relations between the constitution and criminal law are bilateral, and criminal law is an element used to express constitutional guarantee standards with greater detail.

Słowa kluczowe: prawo karne, odpowiedzialność karna, wymiar sprawiedliwości, bezstronność, niezawisłość, kara

Keywords: criminal law, criminal responsibility, administration of justice, impartiality, independence, punishment

Bibliografia

Bator A., *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, PiP 2006, nr 10

Błachnio-Parzych A., *Zbieg odpowiedzialności karnej i administracyjno-karnej jako zbieg reżimów odpowiedzialności represyjnej*, Warszawa 2016

Cychosz P., *Konstytucyjny standard prawa karnego materialnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Kraków 2017

Dąbrowska-Kardas M., *Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej kodeksu karnego*, Warszawa 2012

Dworkin R., *Biorąc prawa poważnie*, Warszawa 1998

Gizbert-Studnicki T., Dyrda A., Grabowski A., *Metodologiczne dychotomie. Krytyka pozytywistycznych teorii prawa*, Warszawa 2016

Gonera K., Łętowska E., *Odroczenie utraty mocy niekonstytucyjnej normy i wznowienie postępowania po wyroku Trybunału Konstytucyjnego*, PiP 2008, nr 6

Gutowski M., Kardas P., *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017

Hofmański P., Kardas P., *O systemie prawa karnego procesowego*, [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. I, cz. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. P. Hofmański, Warszawa 2013

Jasiński W., [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. III, cz. 2, *Zasady procesu karnego*, red. P. Wiliński, Warszawa 2014,

Kardas P., *Relacje między prawem karnym materialnym i procesowym*, [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Zagadnienia ogólne*, t. I. cz. 1, red. P. Hofmański, Warszawa 2013.

Kardas P., Kardas A., *Zasada równości w prawie karnym. Zarys problematyki*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2019, nr 1

Kardas P., *Rozproszona kontrola konstytucyjności prawa w orzecznictwie Izby Karnej Sądu Najwyższego oraz sądów powszechnych jako przejaw sędziowskiego konstytucyjnego posłuszeństwa*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2019, nr 4

Kardas P., *Zarządzanie konfliktem*, Kraków 2019

Królikowski M., Zawłocki R., [w:] *Kodeks karny*, t. I, *Część ogólna. Komentarz do art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021

Kubicki L., *Nowa kodyfikacja karna a Konstytucja RP*, PiP 1998, nr 9–10

Majewski J., *O wybranych pojęciach odpowiedzialności karnej*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, W. Wróbel, T. Sroka, Warszawa 2012

Łętowska E., *Kara za zabójstwo kwalifikowane – problematyka konstytucyjna*, PiP 2006, Nr 10

Majewski J., *O wybranych pojęciach odpowiedzialności karnej*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, W. Wróbel, T. Sroka, Warszawa 2012

Mamak K., *Filozofia karania na nowo*, Kraków 2021

Nita B., *Trybunał Konstytucyjny a proces karny*, Kraków 1999

Nita B., *Bezpośrednie stosowanie konstytucji a rola sądów w ochronie konstytucyjności prawa*, PiP 2002, nr 9
Przybyszewska-Szter B., *Wolności i prawa osobiste*, [w:] *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Chmaj, Warszawa 2008
Sakowicz A., *Sankcja bezwzględnie oznaczona (uwagi krytyczne na tle art. 148 § 2 k.k.)*, PiP 2006, nr 5
Sakowicz A., *Zasada ne bis in idem w prawie karnym w ujęciu paneuropejskim*, Białystok 2011
Sarnecki P., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2003
Sławiński M., *Konstytucyjne uwarunkowania zasady nullum crimen sine lege – uwaga na marginesie wykładni art. 42 ust. 1 Konstytucji RP*, [w:] *Nullum crimen sine lege*, red. I Sepioło, Warszawa 2013
Sroka T., [w:] *Konstytucja RP*, t. I, *Komentarz. Art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016
Tuleja P., Wróbel W., *Konstytucyjne standardy prawa karnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, Kraków 1994
Tuleja P., *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności*, Kraków 2003
Waltoś S., *Konstytucja a proces karny*, [w:] *Konstytucyjne podstawy wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych*, Warszawa 1989
Warylewski J., *Konstytucyjne zasady odpowiedzialności karnej – próba ujęcia porównawczego*, [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, Warszawa–Toruń 2010
Wiliński P., *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011
Wiliński P., Karlik P., [w:] *Konstytucja RP*, t. I, *Komentarz. Art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016
Wojtyczek K., *Zasada wyłączności ustawy w sferze prawa represyjnego. Uwagi na gruncie Konstytucji RP*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 1991, nr 1
Wróbel W., *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003
Wróbel W., *Prawo karne a standardy konstytucyjne*, [w:] *Aktualne problemy i perspektywy prawa karnego*, red. M. Mozgawa, P. Poniatowski, K. Wala, Warszawa 2022
Zając D., *Odpowiedzialność karna za czyny popełnione za granicą*, Kraków 2017
Zoll A., Ko*nstytucyjne aspekty prawa karnego*, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 2, *Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011
Zoll A., *Nowa kodyfikacja karna w świetle Konstytucji*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 1997, nr 2
Zoll A., *Zasady prawa karnego w konstytucji*, PiP 1997, nr 3
Zoll A., *Znaczenie konstytucyjnej zasady podziału władzy dla prawa karnego materialnego*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 2006, nr 2